

УДК 630 (038)/630*113

А. ВОЗЬНЯК, М.І. СОРОКА

РЕЦЕНЗІЯ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК «ГЕОБОТАНІКА: ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК»

НАЙКРАЩА ПРАКТИКА – ЦЕ ОБҐРУНТОВАНА ТЕОРІЯ

Винесений у заголовок вислів, який давно уже став крилатим, як жоден інший яскраво ілюструє значення рецензованого посібника для теорії та практики геоботанічної науки. На появу подібного видання десятиліттями чекали фахівці галузей наук, які досліджують проблеми регуляції метаболічних процесів у сучасній біосфері Землі. Не є таємницею той факт, що зменшення видового різноманіття живої природи – найзагрозливіша серед змін довкілля, які відбуваються нині, бо це, мабуть, єдиний абсолютно незворотний процес на нашій планеті.

Якщо порівняти вік Землі з добою, яка розпочалася опівночі, то людина виникла всього півхвилини тому (на 23 год 59 хв 30 сек існування Землі), проте вона встигла за цей час повністю змінити вигляд планети, перебудувати біосферу під свої потреби, що далеко не завжди позитивно позначалося на якості життя інших істот. Найуразливішим компонентом живого вкриття планети виявилася елементарна екосистема, адже випадання будь-якого виду з неї порушує дуже тісні зв'язки між окремими ланками, що еволюційно уклалися, а вилучення виду-едифікатора руйнує її дощенту. Кожна з біологічних систем відзначається величезною різноманітністю її складових, через які проходять потоки енергії та кругообіг

речовин між біотичними та абіотичними компонентами. Основу ж всієї біосфери складають автотрофні організми – рослини та фотосинтезуючі бактерії, які здатні синтезувати органічні речовини, необхідні для життя всіх решти живих істот. Співвідношення між автотрофами й гетеротрофами у сучасній біосфері Землі становить 1:10, тобто півмільйона видів-автотрофів живить себе і ще п'ять мільйонів видів-гетеротрофів, одночасно забезпечуючи і кисень для дихання. Рослини були і залишаються основою життя на планеті Земля. Тому збереження фіторізноманіття входить до глобальної концепції стратегії й тактики виживання людства на сучасному цивілізаційному етапі, оскільки в остаточному підсумку саме рослини як основа автотрофного блоку біосфери є фундаментом життя на нашій планеті. Тема охорони біорізноманіття упродовж останніх років стала предметом уваги вчених багатьох галузей світової науки завдяки суспільному усвідомленню того, що зникнення ще якогось виду з лиця Землі спричинить колапс усієї біосфери – зменшення кількості структурних одиниць будь-якої системи однозначно призводить до зниження її стійкості, а згодом і до руйнування. Чудовою зброєю у боротьбі із негативними наслідками цивілізаційного процесу є геоботанічні знання, які

мають і наукове, і практичне значення у діяльності людини, адже правильна експлуатація та відновлення природних ресурсів повністю засновані на законах природи, а основним завданням геоботаніки є вивчення рослинного вкриття, зокрема як важливого природного ресурсу, та аналіз його динамічних тенденцій з метою подальшого розроблення ефективних методів управління природним середовищем.

У цьому контексті важливою подією є публікація навчального посібника за авторством відомих вчених – Б.Є. Якубенка, С.Ю. Поповича, І.П. Григорюка, М.Д. Мельничука «**Геоботаніка: тлумачний словник**», покликаною донести до студентства, науковців і просто небайдужих до долі планети людей основи теоретичних та практичних знань про рослинне вкриття Землі. Поява навчального посібника є дуже своєчасною, вона зумовлена об'єктивними причинами: за останні десятиріччя сформувалися нові підходи до вивчення рослинності, пов'язані як із впровадженням абсолютно нових методів її дослідження, так і залученням зарубіжних методик та класифікаційних систем, донедавна невідомих на пострадянському просторі.

Класичні положення геоботаніки, зародження яких пов'язують з дослідженнями О. Гумбольдта (1805-1812 pp.), одержали особливе забарвлення та поштовх до розвитку з прогресом інформаційних технологій, появою комп'ютерних пакетів для оброблення геоботанічних матеріалів, застосуванням дистанційних методів картування, фітоіндикації та багатовекторної ординації рослинних угруповань. Разом з тим, зближення термінологічних і понятійних інструментів багатьох галузей наук призвело до нагромадження проблем ідентифікації та валідного застосування багатьох до сьогодні загальновідомих термінів. Особливо проблемним для геоботаніки виявилось калькування та запозичення термінів з інших мов та галузей наук. У сучасних україномовних наукових працях можна натрапити на вживання багатьох варіантів написання більшості понять геоботаніки. Все це наклало свій відбиток на процес формування знань про рослинність і зумовило нагальну потребу в узагальненні та приведенні до сучасних термінологічних норм тієї величезної кількості понять та визначень, яка нагромадилася за декілька століть розвитку геоботаніки як науки.

Навчальний посібник «Геоботаніка: тлумачний словник» появився у найбільш сприятливий для цього час, коли почала формуватися українська наукова термінологія. Саме тому на його зміст наклали свій відбиток найсучасніші досягнення споріднених наук – біоморфології, систематики, мікології, географії, екології. Геоботаніка – наука екотонна, сформована в області стикання географії та біології, а тому покликана об'єктивно висвітлювати і формувати цілісне уявлення про явища, які можуть бути трактовані цими науками у специфічний спосіб. І ніби у відповідь на класичну фразу: “В біології, на відміну від фізики і хімії, при характеристиці будь-якого утвору – молекули, органу чи організму, потрібно не тільки вказати як він працює, але і

сказати як він утворився саме таким. Походження, структура і функція тепер вже не можуть бути розділені” (Бернал, 1968), у посібнику поміщено визначення найважливіших термінів, які висвітлюють особливості формування, структури та функціонування рослинних угруповань, а також закономірності їх географічного поширення та екологічного оптимуму, способи вивчення та картування, методи класифікації та ординації.

Посібник є прекрасною настільною книгою для студентів природничих напрямків, яка допоможе їм засвоїти цілий комплекс знань – від визначення понять та їх значення у різних геоботанічних школах до системного підходу у вивченні рослинного вкриття. Важливість цього посібника саме для студентства вищів важко переоцінити, оскільки вивчення ними геоботаніки базується на знаннях, отриманих під час вивчення класичних дисциплін „Ботаніка”, „Дендрологія”, „Грунтознавство”, „Екологія” та інших, кожна з яких подає своє тлумачення природних процесів у довкіллі, тому об'єднуюча роль геоботаніки у їх трактуванні проявляється як ніколи яскраво.

Структура посібника назагал є класичною для видань такого типу, але зміст матеріалів вирізняє його як оригінальну авторську колективну працю, яка враховує найновіші наукові досягнення у галузі геоботаніки та суміжних наук. Із 4387 термінів та понятійних одиниць, з яких 2562 є основними, а 1825 – спорідненими, можна одержати найдетальнішу інформацію про ознаки, структурні особливості, методи вивчення та аналізу видового складу фітоценозів, кількісні та якісні співвідношення між рослинами, методи вивчення характеру місцезростань видів та їх екологічні характеристики, трофічні ланцюги, принципи класифікації рослинності в різних геоботанічних школах, методи ординації рослинності за різними екологічними параметрами. Текст посібника побудовано з дотриманням правил наукової етики, особливо у наведенні цитованих визначень. Окремі терміни ілюструються схемами, таблицями та формулами, що значно полегшує сприйняття матеріалу.

Посібник містить унікальний список літератури, який відіграє роль самостійного розділу. Він дасть змогу фахівцям використати літературні джерела зі значної кількості питань. Посібник об'єднав результати багатолітньої фундаментальної наукової праці авторів, слугуватиме підручником та буде надзвичайно корисним студентам вищих навчальних закладів, науковцям, викладачам і всім спеціалістам природоохоронного напрямку.

A. Woźniak, M. Soroka

REVIEW OF THE TEXTBOOK «GEOBOTANY: GLOSSARY» WELL GROUNDED THEORY IS THE BEST PRACTICE